

УДК 930.2:070(477.54-25)"1914.08/1915.06":316.654:31/39(477.83/.86)  
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2025.161.9>

Дмитро ЧОРНИЙ, д-р іст. наук, проф.  
ORCID ID: 0000-0001-9149-9203  
e-mail: d.chornyi@karazin.ua

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, Україна

## ВДИВЛЯЮЧИСЬ У СХІДНУ ГАЛИЧИНУ: РЕГІОН ОЧИМА ХАРКІВ'ЯН (СЕРПЕНЬ 1914 – ЧЕРВЕНЬ 1915)

**Вступ.** Актуальність обумовлена зростаючим інтересом до подій Першої світової війни з боку науковців і громадськості, питань сприйняття "Іншого" мешканцями різних регіонів, проблем взаємин тилу і фронту, необхідності протидії наративам імперської історіографії. Метою дослідження є визначити коло питань та текстів, пов'язаних із висвітленням і сприйняттям Східної Галичини представниками харківського суспільства в контексті тогочасних уявлень про західноукраїнські землі. Завдання роботи – проаналізувати інформацію про Східну Галичину, доступну харків'янам, з'ясувати місце газети "Южный Край" і неперіодичних видань у поданні проблем Східної Галичини.

**Методи.** В основу покладені принципи історизму, об'єктивності, системності та всебічності у поєднанні із застосуванням методів конкретизації, узагальнення, системно-структурного та порівняльного аналізу.

**Результати.** Харківське суспільство еволюціонувало від байдужості до підвищеної зацікавленості широким колом питань етнографічного, політичного, соціально-економічного, культурно-історичного характеру, пов'язаних зі Східною Галичиною. Статті місцевих журналістів, професорів університету, діячів міського самоврядування, листи військових, публічні лекції, друковані неперіодичні видання витворили цілісну картину регіону, висвітлили специфіку повсякденного життя у сільській місцевості Східної Галичини та Львові. Бачення подій відрізнялося від поширюваних імперськими наративів, а війна, попри цензурні обмеження, розширила не лише попит, але й доступ до інформації. Велике значення у виборі власного ракурсу бачення Східної Галичини відігравали нагальні проблеми місцевого харківського суспільства.

**Висновки.** Протягом зазначеного періоду розпливчатість думок щодо визначення статусу Східної Галичини, особливостей соціально-економічного розвитку, національного складу населення змінилося на сприйняття краю як українського регіону. Пропагувалася необхідність скористатися досвідом Галичини в царині поліпшення міського господарства, розбудови системи народної освіти, кооперації, громадянського суспільства.

**Ключові слова:** Східна Галичина, Харків, Львів, українці, військові кореспонденти, громадянське суспільство, кооперація, освіта.

### Вступ

Перша світова війна привертає дедалі більшу увагу дослідників та громадськості України. Особливої актуальності подіям тієї доби додала повномасштабна агресія Росії проти нашої держави, в ході якої українське суспільство зіткнулося із проблемами взаємодії фронту і тилу, біженством, визначенням зі ставленням до "Іншого", волонтерством, інформаційними маніпуляціями. У тій чи іншій мірі вперше масштабно вони постали саме в 1914–1915 рр. Так само, як і понад сто років тому, українці, що проживають у різних регіонах, вдивляються у мешканців інших місцевостей, які вимушено опинилися у скрутних незвичних обставинах. Якщо Слобідська Україна, Харків у ті часи розміщувалися у глибокому тилу, то нині Схід України є регіоном бойових дій, так само, як Східна Галичина, Львів у ті часи. З огляду на це дослідження особливостей формування образу інших регіонів, міст та їхнього населення, сприйняття подій в інших місцевостях, ставлення мешканців міст до них набуває усе більшого значення як для розуміння минулого, так і сьогодення.

**Огляд літератури.** Історіографія Першої світової війни обширна та різноманітна. У центрі уваги істориків перебувають політика влади Російської імперії щодо Східної Галичини, політична ситуація в краї напередодні та в роки війни, проблеми військовополонених і біженців, релігійна ситуація, вплив війни на соціально-економічні процеси, повсякденне життя як в розрізі регіону як загалом, так й окремих міст, розвиток українського соціуму в добу війни (Віднянський, & Мартинов, 2024, с. 41–48; Вільшанська, 2004, с. 56–70; Ковбаса, 2021; Людина на війні..., 2023; Передерко, 2007; Перша світова війна і революція..., 2017; Хобста, 2023; та ін.). Події в Харкові, – місті, віддаленому від фронту, – наразі не знайшли належного висвітлення. У центрі уваги дослідників – динаміка соціально-економічної ситуації в місті, діяльність міського

самоврядування, деякі особливості культурного, повсякденного життя (Історія міста Харкова..., 2004, с. 120–131; Чорний, 2015, с. 54–59). Натомість такий аспект, як сприйняття харківським суспільством Східної Галичини, залишається поза увагою. У сучасній російській історіографії натрапляємо на низку упереджених, політично заангажованих суджень, що, зокрема, стосуються ставлення місцевого суспільства до України та Східної Галичини як її органічної частини, редакційної політики газети "Южный Край" у роки Першої світової війни щодо України й українського питання (Стогов, 2020, с. 76, 77, 78; Суляк, 2016а, с. 195–197).

Зважаючи на зазначене, метою нашого дослідження є визначення кола питань, пов'язаних із висвітленням та сприйняттям Східної Галичини, аналіз головних текстів, створених представниками харківського суспільства в контексті тогочасних уявлень про західноукраїнські землі в Російській імперії.

Об'єктом студій є процес осмислення комплексу проблем, зокрема загальний образ краю та його центру – Львова, взаємини військових із місцевим населенням, етнічна специфіка, відмінності між містом і селом. Предметом студій є свідoctва харків'ян – публіцистів, науковців, діячів міського самоврядування, військових, членів родин безпосередніх учасників і свідків подій, що розгорталися на теренах Східної Галичини в серпні 1914 – червні 1915 рр. Безпосередніми завданнями нашого дослідження є аналіз інформаційної бази про Східну Галичину, яка була доступна жителю Харкова; з'ясування місця газети "Южный Край" і неперіодичних видань у висвітленні життя Східної Галичини, зокрема Львова, в інформуванні жителів Харкова, Східної України про проблеми регіону; визначення факторів, якими обумовлювався вибір ракурсу уваги до них представниками харківського суспільства.

### Методи

В основу нашого дослідження покладені принципи історизму, що дає змогу показати зумовленість уявлень мешканців великого тилового міста конкретно-історичними обставинами існування харківського суспільства в умовах Російської імперії, впливу Першої світової війни; об'єктивності аналізу подій, явищ, фактів, незалежно від політичних або ідеологічних нашарувань, системності й усебічності в поєднанні із застосуванням таких загальнонаукових і спеціальних методів, як конкретизації, узагальнення, системно-структурного та порівняльного. Важливе значення мають концептуальні підходи щодо сутності "Іншого" Ж. П. Сартра, Е. Гуссерля. При викладенні матеріалу особливої коректності вимагає використання термінологічного апарату. З огляду на це термін "руський" у тих випадках, коли необхідно зберегти нюанси його застосування в історичних джерелах, ми подаємо в лапках, не перекладаючи українською мовою як "російський".

### Результати

Початок Першої світової війни змінив не лише повсякденне життя мешканців Харкова, але й спонукав до переосмислення багатьох речей, перегляду системи цінностей, що сповідували, уявлень про країну, громадянами якої вони були, про інші країни, народи та землі. Серед останніх у фокусі уваги чільне місце посіла проблема Східної Галичини. Рядовий освічений мешканець Харкова мав спрощене уявлення про цей регіон. Причинами були обмеженість інформації про Східну Галичину, її віддаленість від Слобідської України не лише географічно, але й відокремлення державним кордоном. Після початку війни вплив Східної Галичини на повсякденні життєві турботи мешканців фактично вперше позначився у значних масштабах.

На наш погляд, ситуація всередині харківського суспільства свідчить, що планування урядом повного приєднання Галичини до Російської імперії, потуги російських націоналістів у передвоєнний період психологічно підготувати населення до ідеї необхідності "визволити братів" "Під'яремної Русі" – не виходили за межі інтересів певних вузьких політичних груп. Місцеве суспільство було слабо поінформованим про такі наміри, про наявні публікації з цього приводу і не переймалося ними (Бахтурина, 2004, с. 4–10; Передерко, 2007, с. 9, 12, 81–82, 95; Суляк, 2016а, с. 194–207).

Пересічний освічений мешканець імперії, та Харкова зокрема, уявлення про Галичину отримували насамперед зі шкільного курсу історії. Найдоступнішим був підручник А. Турцевича "Русская история (в связи с историей Великого Княжества Литовского)", призначений для міських і повітових училищ, а також рекомендований для молодших класів середніх навчальних закладів і жіночих гімназій. Книга, що витримала у 1892–1913 рр. 15 видань, містила дуже скупу інформацію безпосередньо про Галичину: лише один окремий параграф було присвячено "Данилу Галицькому", під час правління якого "Галицько-Волинське князівство було багатою і могутньою державою і мало вплив навіть на справи середньої Європи" (Турцевич, 1913, с. 37). Надалі учень довідувався, що у XIV ст. Галичиною заволоділи поляки; що в XVI – першій половині XVII ст. точилася боротьба православних із католицизмом, виникли "по всій Західній "Росії" церковні братства, серед яких зокрема згадано Львівське, відбувались утиски православ'я (Турцевич, 1913, с. 80, 81–83). Виклад матеріалу не було прив'язано до конкретного історичного регіону і тому він містив узагальнення, які відкривали, за необхідності, широкі можливості для маніпуляцій на історико-політичному ґрунті. У підручнику,

наприклад, можна було прочитати, що малоросійські козаки "коли в Західній "Росії" посилювалося переслідування православ'я і гноблення селян... повернули свою зброю проти поляків і здійснили низку повстань" (Турцевич, 1913, с. 84–85); після третього поділу Польщі в 1795 р. Росія отримала Віленську, Ковенську і Гродненську губернії, а решту польських земель (підкреслимо – не "руських", не "російських") розібрали Пруссія і Австрія (Турцевич, 1913, с. 142); було здійснено заходи возз'єднання уніатів із православною церквою і "близько двох мільйонів західно-"руських" уніатів направились до православ'я", а Йосиф Семашко "багато попрацював для торжества православ'я і "руської" народності в Західній Росії" (Турцевич, 1913, с. 160). Останній розділ книги було присвячено Олександрові III як провіднику "миролюбної політики" та заохочення всього "руського" в історії та культурі. Отже, щодо подій у Східній Галичині в XVIII–XIX ст., який із вибухом Великої війни опинився у фокусі суспільної уваги, читач не мав можливості здобути конкретну інформацію.

До початку Першої світової війни харківська еліта сприймала Галичину, зокрема Львів, як транзитну територію на шляху до австрійських курортів, які, зі свого боку, нею сприймалися як німецькі. Багатьох представників місцевої заможної верхівки війна застала на відпочинку саме в Австрії. Гласний харківської міської думи О. Квятковский розповів щемливу історію про драматичні переживання на шляху до Харкова, нестерпну ніч у потязі з Відня до Львова, поневіряння у Підволочиську, про спроби потрапити до Волочеська. Мандри цієї групи врешті-решт завершилися поверненням додому кружним шляхом через Румунію (Квятковский, 1914, с. 6). Професор харківського університету М. Сумцов зазначав, що харківська еліта звикла лікуватися та відпочивати на курортах Австрії – Марієнбад і Карлсбад (Маріанські Лазні та Карлові Вари в сучасній Чехії), куди діставалися проїздом через Львів, а один "шановний харківський громадянин, з колишніх гласних, у цьому році побував у дев'ятий раз – цілюще, затишно, чисто, добре, дешево, – чого краще?" (Сумцов, 1914, 14 грудня, с. 5–6).

Зважаючи на зазначене, це не є дивним: про Східну Галичину і її головний центр Львів, що уособлював цей український регіон, у Харкові було відомо мало. Лише після вторгнення російських військ в Австро-Угорську імперію, захоплення Львова 21 серпня 1914 р. мешканці столиці Слобідської України почали проявляти підвищений інтерес, жадібно вбираючи в себе інформацію про цей край. Заповнити інформаційний вакуум у головах пересічного харків'янина намагалася найбільша місцева газета "Южный край", тираж якої із початком війни зріс утричі і досягнув майже 100 тис. примірників. Меншу роль відігравали продукція столичних і місцевих видавництв, публічні заходи. У центрі уваги харків'ян перебували не лише перебіг бойових дій, а й соціально-економічні, політичні, культурні процеси в Східній Галичині у XIX – на початку XX ст., особливості системи управління регіоном, законодавства, міжнародних відносин, становища церкви, повсякденне життя міст і сіл та ін.

Величезний попит на інформацію про Галичину намагалися задовольнити представники правого табору. Однією з перших таких спроб була брошура, видана в Харкові в типографії "Мирный Труд", яка належала монархісту, професору університету А. Вязігіну. Скомпоновану В. Зубковським книжечку подавали в рекламних оголошеннях під такою назвою: "Галиция в отношениях географическом, этнографическом, экономическом и историческом". На обкладинці брошури з тиражу, що по-

ширювався, назва була дещо іншою: "Галиция. Краткий обзор географии, этнографии, истории и экономической жизни страны" (Зубковский, 1914; Рекламні оголошення, 1914, с. 1). У виданні зустрічаються промовисті нюанси, наприклад, формулювання назв окремих її частин. Зокрема, у тексті розділ, присвячений сучасності, виглядав так: "Період австрійський, 1772–1914", а у змісті його відкоригували. Його подавали з російсько-патріотичним наголосом: "Період австрійського панування" (Зубковский, 1914, с. 32, 48). Автор-укладач стверджував, що кордон Галіції з Росією "суто умовний, не виправданий природними даними. Як побачимо, йому немає ані історичного, ані етнографічного обґрунтування" (Зубковский, 1914, с. 3).

Інший начерк, що привернув увагу містян, належав професору харківського університету О. Л. Погодин. Його було видано на початку 1915 р. як додаток № 1 до журналу "Знание для всех" під назвою "Зарубежная Русь". Автор з перших рядків висвітлював проблеми регіону через призму "русского міра", констатуючи, що "жодних географічних перепон для повного об'єднання "русского" племені ми тут не знаходимо" (Погодин, 1915, с. 4).

Найпоширенішою вихідною тезою багатьох публікацій, до яких мали доступ мешканці Харкова в першій половині 1915 р., було визнання того, що широкі верстви населення майже нічого не знають про цей регіон. Автори науково-публіцистичних брошур А. Яринович, К. Баладиженко (К. Широцький), колективної праці, підготовленої редакцією журналу "Украинская жизнь", констатували, що суспільство Російської імперії знайоме із Галичиною лише в загальних рисах (Баладиженко, 1915, с. 3; Галичина, Буковина, Угорська Русь, 1915; Яринович, 1915, с. 3). Вони подавали інформацію в об'єктивістському дусі, висловлювалися обережно, уникаючи російсько-імперської політизації щодо питань приналежності регіону, проте використовували як синонімічні назви та самоназви українців в обох імперіях.

Газета "Южный край" інформацію про Східну Галичину, що надходила з різних джерел, розміщувала на своїх шпальтах у кожному номері. Протягом перших тижнів війни це була рубрика "На російському театрі воєнних дій". Її повідомлення стосувалися перебігу боїв (На русском театре военных действий, 1914, с. 3). Починаючи з кінця 1914 р. і до кінця весни 1915 р. назва рубрики еволюціонувала: "В Галиции", "В завоеванных областях", "В недавно присоединенных областях".

Велике значення з погляду інформування населення набули публічні заходи. 24 серпня з приводу захоплення Львова в кафедральному Успенському соборі архієпископ Харківський та Охтирський Антоній провів подячний молебень у присутності всієї місцевої еліти, перед яким виголосив промову, у якій торкнувся життя галичан (Местная хроника, 1914, 25 серпня, с. 3). Знакові події, як-то захоплення Львова, Перемишля обговорювали під час надзвичайних і планових засідань харківської міської думи, у ході яких відбувались подячні молебні, а міський голова Д. І. Багалій стисло торкався історії Галичини. Наприклад, 9 березня 1915 р. під час засідання Харківської міської думи він зачитав телеграму "Южного Краю" про падіння Перемишля і заявив "Всім відомо, що Перемишль є надбанням Русі ще на світанку її історії" та "коротко висвітлив історію Червоної Русі" (Чрезвычайное заседание городской думы, 1914, с. 5; Заседание Харьковской городской Думы 9-го марта, 1915, с. 4).

Наприкінці жовтня – на початку листопада 1914 р. в Публічній бібліотеці Харкова кілька разів виступав із публічною лекцією "Про Галичину (історія та сучасність)" Г. М. Хоткевич. До програми лекції входили такі пункти:

"Давня колонізація Русі. Зростання самостійності Галичини. Розквіт її за Романовичів. Домагання сусідів: Польщі, Угорщини і Литви. Припинення династії Романовичів і окупація Польщею Галичини. Завдання Польщі денационалізувати та покатоличити населення. Занепад Русі і перетворення її на етнографічну масу. Перший поділ Польщі і перехід Галичини до Австрії. Упорядкування земельних та інших відносин. Відродження Русі. Повторне захоплення поляками влади в краю. Боротьба з відродженою Руссю. Управління краєм. Статистичні дані про населення. Економічне положення. Місто і село. Церква. Народне просвіщення. Зростання економічного добробуту. Кооператив. Боротьба за представництво в парламенті і сеймі. Університет. Погляд у майбутнє" (Местная хроника, 1914, 25 жовтня, с. 1, 5). Лекції Хоткевича користувалися успіхом, їх відвідували багато слухачів.

Водночас знайомство із Галичиною для багатьох мешканців Харкова було забарвлено в чорні кольори через втрати рідних і близьких. Газети практично щодня повідомляли про загибель офіцерів харківського гарнізону у боях з австрійцями, про панахиди в цервах. До Галичини за тілами деяких загиблих чоловіків виїздили їх рідні. У жовтні 1914 р., наприклад, дружина капітана А. Л. Орлицького розповіла про свої враження від поїздки до Східної Галичини і пошуки тіла чоловіка в похованнях на полі біля Золочіва. Судячи із тексту, жінка не вперше побувала у Львові. Зіставляючи свої враження із довоєнними, вона зазначила: "Місто, після воєнної грози, що пронеслася над ним, вже встигло прийняти свій звичайний жвавий вигляд. Відчинені майже всі магазини, ресторани; по вулицях снують газетярі, що продають "Прикарпатскую Русь", пропонують свої послуги хлопчики. Поступово місто набуває характер російського. У багатьох магазинах ціну називають одразу в рублях і коп. Скрізь "русские" обличчя, "русская" мова. Навіть ресторани запровадили "русские преискуранти" (За тѣлами мужей-героев, 1914, с. 5). Варто звернути увагу на те, що сучасні російські автори трактують присутність російської мови у захопленому Львові через призму переважання її серед місцевого автохтонного населення, а не поширення через русифікацію міста окупаційною владою (Жердева, Сумбутова, & Черкасова, 2021, с. 315; Суляк, 2016b, с. 78–79). Інша жінка, дружина неназваного вбитого командира полку, яка вперше, очевидно, їхала до Галичини, ділилася із попутниками враженнями свого чоловіка від Львова: "А в листах писав: "Ось скінчиться війна до Львова тебе повезу на місяць-другий. Необхідно відпочити"... І відпочиває... в могилі". (Унковский, 1914, с. 5). Тож образ Львова як привабливого міста, де варто відпочивати, насолоджуватися життям, поставав з цих відгуків.

Вихідці із Харкова уважно вдивлялися у Східну Галичину: дивувалися, захоплювалися, шукали паралелі зі знайомими їм місцевостями. Артилерійський офіцер, син місцевого професора С. Сумцов писав батькові: "Далеко ми від Росії (...) Стоїмо в долині. Навколо гори, вкриті лісом. Тут маса лісів; іноді верст 10 ідемо одними лісами. Ліси великі, стройові – дуб, ялина, сосна, бук (...). Місце, де стоїмо, нагадує Боромлю: на горі вишняк, під горою дорога, за дорогою хати" (Сумцов, 1914, 23 вересня, с. 5). У цьому випадку галицькі краєвиди викликали асоціацію з родинним гніздом Сумцових на Слобожанщині. Інший військовий М. Ропутов розповідав: місцевий хутір дуже схожий на "справжній малоросійський куточок" і "лише Карпатські гори, біля яких він притулювся, суперечать схожості" (Ропутов, 1914, с. 5).

Масштаби руйнувань міст і сіл, бідність селянського населення Східної Галичини ставали об'єктом уваги учас-

ників боїв. В одному з листів неназваного офіцера до рідних, датованим 8 вересня 1914 р., зазначалося: "Якби ти бачила міста і села, зруйновані і спалені, і бачила спалене вщент – всю обстановку, цінні речі, хліб, сіно; все це знищено і пограбовано місцевими селянами. Якби ти бачила місцевих селян, тобто вірніше, старих і дітей (всі від 18 до 42 років забрані на війну), які залишилися по своїх зруйнованих хатах, і яким немає чим харчуватися, тому що постачання немає. Палають міста, палають села... Якби ти бачила місто, скажімо, Немирів, де стирчать самі труби, поруч із якими сидять бідні жителі з дітьми, і яким немає чого їсти (...) Ось це жах! Загалом, Галиція бідна країна, а тут ще й війна, а тому повне розорення" (Письма из армии, 1914, с. 5).

Схожі враження були у професійного журналіста О. Станкевича: "Дивно, картини бойових днів немовби відійшли на другий план, поступившись місцем картинам побуту в цій новій підкореній країні (...) Багато жителів зарилися в землю, немов кроти, укриваючись, замість даху, обгорілими балками, дошками, рештками дверей. Коли пробігають поблизу поїзди або проїждять випадкові вози, ці обдірані, голодні і напівзамерзлі люди висипають на дороги, – діти, старі, жінки. Фантастична армія в фантастичному одязі із напруженими, скорботними обличчями. Просять подаяння, просять хліба; а останні тижні стояли особливо люті морози. Зима настала раніше ніж очікувалася, і така сурова (...) Люди-кроти, сумно вештаються по своїх згарищах голодні і напіводягнені" (Станкевич, 1914, с. 5). В іншому листі згаданий С. Сумцов ділився враженнями: "Рухаємося вглиб країни; заглибились верст на 40, проходимо через села – виглядають із острахом жителі, плачуть жінки; чоловіків майже не видно; залишилися лише жінки, діти да старі. Ми із ними розмовляємо, всі русини. Баби говорять, що вони радили своїм чоловікам здаватися у полон, і дійсно, русини охоче здаються, переходять на наш бік, вбивають своїх німецьких офіцерів" (Сумцов, 1914, 8 вересня, с. 3–4). Офіцер Г. В. Кійко, що в листопаді 1914 р. приїздив до Харкова з району бойових дій, розповів журналісту газети "Южный край" про становище в Галичині: "Країна, через яку два рази пройшла австрійська армія, голодує. В кращому випадку, населення харчується картоплею, і то без солі. Сіль в Галичині коштує тепер до 1 руб 50 коп фунт. Якщо у когось і зберіглося трохи зерна, то його немає чим змолоти: немає млинів. І тепер, коли Галиція належить Росії, "русским" необхідно подбати про неї і треба чим-небудь допомогти її багатостраждальним мешканцям. Наближається зима, закінчуються останні вцілілі залишки припасів. Галиція, тепер знову "русская", вправі сподіватися, що Росія у допомозі їй не відмовить" (Местная хроника, 1914, 9 листопада, с. 5). Оцінки офіцерами російської армії населення Східної Галичини та самого краю як "русских" перебувало в контексті імперських наративів. Ці люди навряд чи мали час занурюватися в історію краю, ба, навіть читати "Южный край". Їхні оцінки, на нашу думку, сформувалися під впливом пропагандистських матеріалів, підготовлених штабом Південно-Західного фронту на самому початку війни (Суляк, 2016b, с. 197–203). А якщо згадати, що первісну базову інформацію для них постачав підручник Турцевича, який ми згадували вище, то немає нічого дивного в їхніх свідченнях.

У дописах харків'ян Львів різко контрастує із сільською Східною Галичиною. Сумцов-молодший так описує перші враження від Львова: "...о 8 годині ранку виступили на Львів і близько 10 почали його проходити. Був чудовий день; на вулицях сила народу з обох боків нашого руху; у будинках відчинені вікна; у вікнах і на бал-

конах сила народу; нам, офіцерам, кидають квіти, цукерки, солдатам – цигарки, машуть хустками, біжать хлопчики. Ми посміхаємося, – ще б пак! – ми відчуваємо себе переможцями. І, нарешті, як приємно, як радісно бачити цілі будинки, людей, трамваї, крамниці після спалених і пограбованих міст і сіл, після вбивств, поранених і вмираючих, якими вкриті лани і ліси" (Сумцов, 1914, 8 вересня, с. 3–4).

У захваті від Львова був військовий лікар В. Унковський. Споруди міста він описував не інакше, як величні, величезні, розкішні. Ці епітети стосувалися вокзалу, будинків різноманітної архітектури, готелів, костелів. Приємно вражали його широкі добре забруковані вулиці, пам'ятники, зелень і квіти. "Чистота у місці зразкова; вулиці постійно поливаються, підмітаються. На багатьох перехрестях облаштовані цементовані басейни, до яких підведені труби водогону з кранами і кружками на ланцюгах. В трамваях дзеркала; візники парні, при чому в кожному екіпажі наявний плед, яким укутують сідоку ноги", – ділився своїми враженнями Унковський. Натомість не викликали захвату у нього циркульні базари – такі само, як "і наші брудні та безладно облаштовані" (Унковський, 1914, 1 жовтня с. 5; Унковський, 1914, 3 жовтня, с. 5). Однак ці дрібниці не псували загальне враження від Львова: "місто, яким могла б похвалитися будь-яка країна". Чи не найбільше вразила харків'янина любов до всього місцевого львівського, яке видно з оформлення речей, репертуару театрів, сінематографів. Тож, підсумовує він: "Львів народна гордість. Русини перед ним благоговіють, поляки його люблять, австрійці цінують (...) У жінок русини запалюються очі. "Адже він, Львів, і є коханець Галиції" (Унковський, 1915, с. 5).

Особливістю перших місяців війни було те, що харків'яни часто отримували суперечливу інформацію про стан повсякденного життя львів'ян в жовтні-листопаді 1914 навіть з одного номеру газети. Наприклад, у числі за 4 листопада 1914 р. кореспондент "Южного краю" повідомляв із Києва з посиланням на представника сільськогосподарського товариства Походні, що у Львові працюють 23 громадські їдальні, де харчуються 21 тис. мешканців; натомість у повідомленні офіційного Петроградського телеграфного агентства йшлося про те, що діють 40 безкоштовних їдалень, які видають 40 тис. обідів щоденно (В Галиции, 1914, с. 3, 4). Наприкінці листопада кореспондент газети "Южный край" повідомляв зі Львова: щоденно роздається 22 тис. дешевих і безкоштовних обідів (В завоеванных областях, 1914, с. 4).

Військовий лікар В. Унковський писав про те, що у Львові "у готелях за 2 руб – 2 руб 50 коп вам пропонують такий розкішний номер, який у Росії оцінюється вдвічі-тричі дорожче. Але у першокласних ресторанах годують значно гірше, ніж у нас у другорозрядних, і ціни непомірні", крамнична торгівля в місті відбувається дуже жваво, хоча ціни страшенно високі порівняно із харківськими реаліями: фунт цукру продається по 40 коп, ковбаси 60 коп (Унковський, 1914, 3 жовтня, с. 5). Усі свідки визнають, що значна частина населення Львова бідувала. Найбільш сумне враження справляли їдальні для представників інтелігенції та єврейського населення: "У перших професори, письменники, художники годинами чекають своєї черги і часто уходять без обіду. Євреї, обірвані, зголоднілі приходять до їдалень з усіма своїми роздягненими дітьми" (В Галиции, 1914, с. 3, 4). Наприкінці листопада кореспондент газети "Южный край" повідомляв зі Львова, що дешевими і безкоштовними обідами користуються кинуті напризволяще 8 тис. сімей запасних і 12 тис. сімей чиновників; "кількість бідуючих зростає, а багато представників інтелігенції вимушені колоти дрова і виконувати інші роботи" (В завоеванных областях, 1914, с. 4),

що зіставно із даними сучасних дослідників (Історія Львова, 2007, с. 516; Клевеман, 2021, с. 47–66; Кучера, Гайналь, & Даниляк, 2021, с. 9–10).

Перед багатьма харків'янами поставало питання: Східна Галичина – це інша країна чи частина Росії. Обумовлено воно було не самими пізнавальними бажаннями, а обставинами цілком прагматичного характеру. Однозначної відповіді на це питання влада їм не надала, а самі вони не встигали осмислити інформацію. Адже багатьом доводилося виїздити в Східну Галичину, так би мовити, в "пожежному" порядку. Якщо як православних священиків із Харківської єпархії планували спрямувати осіб не місцевого походження, а 35 галичан-семінаристів, що перебували у Ряснянському Свято-Дмитрівському чоловічому монастирі як "добре обізнаних із життям свого рідного народу" (Местная хроника, 1914, 29 серпня, с. 5), то обіймати урядові посади в Східній Галичині відряджали без належної підготовки. Згідно з наказом харківського губернатора 11 листопада 1914 р. до Львова було терміново відправлено шість поліцейських (Местная хроника, 1914, 16 листопада, с. 6). На початку 1915 р. для несення поліцейської служби в Галичині з Харкова відправлено у відрядження 30 осіб городових (Местная хроника, 1915, 3 січня, с. 6). На повітовому з'їзді мирових суддів гостро обговорювали принципове питання: Галичина – це Росія чи закордон, а отже той, хто виїздить в цей край, має брати відпустку чи ні. Мировий суддя 4-ї ділянки Харківського повіту В. В. Крумбмільер, обґрунтовуючи своє бажання і право їхати в Галичину, заявляв: "Я вважаю, що кордоном "русской" землі є передові окопи "русской" армії, і земля, зайнята нашим доблесним військом по праву завоювання" (Принципиальный вопрос..., 1915, с. 7–8.). Можемо зробити висновок, що для представників судової сфери головними були матеріальні та політико-ідеологічні чинники, а не розуміння специфіки регіону. Не дивно, що кадри, які потрапляли в західно-українські землі, були не найвищого гатунку.

У лютому 1915 р. "Южный край" повідомляв, посиляючись на публікацію газети "Утро России", про "незадовільний склад відряджених в Галичину поліцейських чинів", інших чиновників, і що "мова в таких випадках далеко не завжди йшла про побори чи вимагання, але більше вказували на розграбування майна, що залишено в пустих квартирах частиною населення, яка втекла (...) умови, в яких доводиться працювати повітовим начальникам, відкривають широкий простір для адміністративного свавілля і зловживань, які в багатьох випадках можуть залишатися безкарними" (Обзор печати, 1915, с. 5). Власне, ці реалії визнають і деякі сучасні російські дослідники (Бахтурина, 2004, с. 138, 139, 204).

У квітні 1915 р. в Харків повернувся зі Східної Галичини завідувач міським санітарним відділенням приват-доцент університету В. В. Фавр. Він перебував у відрядженні від Союзу міст для організації медично-санітарних заходів протиепідемічного характеру. Враження авторитетного в Харкові лікаря були такими: "Війська забезпечені в санітарному та медичному відношенні, чого не можна сказати про місцеве населення, яке в цьому відношенні перебуває у важких умовах, оскільки австрійці по лікарняній частині все розорили. Майже всі їх крайові лікарні позакривалися за відсутністю коштів, медикаментів та медичного персоналу. На засіданні під головуванням лікарсько-санітарного інспектора Галичини лейб-медика Безродного ухвалено, що земський союз візьме на себе відновлення крайових лікарень, а міський союз відкриє мережу амбулаторій та лікарень (числом 15) у різних пунктах, де можливі епідемічні захворювання, а також об-

лаштування. Загалом у Галичині великих епідемій немає. У деяких місцях лише трапляються спалахи холери, виспи, черевного та висипного тифу та ін." (Борьба с эпидемиями в Галиции..., 1915, с. 6). На жаль, В. В. Фавр не уточнив, у чому полягало розорення лікарень австрійцями. Можна припускати, що у кризовому стані вони опинилися через відсутність фінансування, втечу персоналу, а не через їхнє фізичне знищення. Також привертають увагу дві останні зауваги Фавра: "великих епідемій немає", "у деяких місцях лише трапляються спалахи епідемічних захворювань". Це може означати, що епідеміологічна ситуація в розореному краї нічим не відрізнялася від тієї, що спостерігалась у Харкові на початку 1915 р. Натомість сучасні дослідники констатують вкрай складну санітарно-епідеміологічну ситуацію в Східній Галичині (Кучера, Гайналь, & Даниляк, 2021, с. 7–8). Інша велика група харків'ян: загін студентів-технологів, слюсарів, токарів, фрезерувальників і monterів на чолі з ад'юнктом-професором Харківського технологічного інституту А. М. Соломком для участі в будівельних роботах у Східній Галичині згідно із завданнями земського союзу так і не вирушила до регіону через зміну військової ситуації (Местная хроника, 1915, 20 квітня, с. 3; Местная хроника, 1915, 24 квітня, с. 6).

Харків'яни намагалися зрозуміти специфіку ідентичності і самоідентичності місцевого населення, насамперед русинів (українців), їхнє ставлення як до росіян, так і представників інших націй.

Для журналістів редакції газети "Южный край", представників інтелігенції Харкова сумнівів щодо тотожності "галицьких русинів", українців і "наших малоросіян" не існувало. У передовій статті в номері газети з приводу захоплення російськими військами Львова, йшлося: "Все галицьке населення (східної і західної Галичини) складається головним чином з трьох націй: поляків (понад 3 мільйони), українців, по іншому русин (понад 3 мільйони) та євреїв (понад 800 тисяч). Східна Галичина (...) заселена переважно українцями. Їх тут близько 70 % всього населення (...) поляків близько 16 і євреїв – 13 %. Навпаки, у Західній Галичині домінують поляки (...) До української Галичини необхідно придивитися якомога уважно і вдумливо, щоби з першого кроку не зробити великої політичної помилки! Більшість галицького населення (українці, русини, руськіє, як би їх не називати) складають етнографічно єдине ціле з населенням нашої України. Галичане – рідні брати наших українців, або, згідно офіційної термінології, "малоросів". В цьому можна переконалися, поговорив із полоненими галичанами" (Россия и Галиция, 1914, с. 3). Від цієї позиції газета не відступала і надалі, активно полемізуючи на цю тему з московськими виданнями, російськими націоналістами. На шпальтах газети із великими статтями про українську культуру в Східній Галичині виступали М. Сумцов, Х. Алчевська.

Військовий лікар В. Унковский свідчив, що у Львові протягом чотирьох місяців окупації до російських обличч, російської військової форми звикли. "Але придивившись, за нами стежать, пильно спостерігають. Це проривається постійно. Спробуйте купити що-небудь у вуличного торговця з лотку. Поки будете роздивлятися товар, виберете те, що необхідно, – навколо обов'язково збереться натовп. Мовчазний, із серйозними обличчями. Кожного разу, коли я домовлявся з візником або розплачувався із ним – збирав навколо себе такий натовп, який утворюється у нас, якщо на вулиці станеться якась пригода (...). Добра половина перехожих вважає за потрібне зупинитися. Оточать щільним кільцем, прислухаються і мовчать. Натовп найрізноманітніший: хлопчак, літні жінки, невизначені особистості, солідні пани з портфелем під

пахвою, в котелках. Але ледь рушиш з місця – натовп танув. Хлопчики тікали, вигукуючи: – Русский иде!... І відбувалося все так швидко, буцімто відбувалося на екрані кінематографу" (Унковский, 1915, с. 5). У сільській місцевості українські селяни охоче вступали у розмови із військовими. Вони говорили про свої проблеми, персоніфікували біди зазвичай із німцями або угорцями. Ось як описував своє спілкування з літнім селянином офіцер М. Ропутов (далі вважаємо за необхідне подати цитату мовою оригіналу газетної публікації): "...старик-русин. Стоїть у саморобного точильного каменю. Самого каменю на ньому немає. Вертит ручку машинально, сокрушено вздыхает и что-то бормочет. – Здравствуй, деду. – Здравствуй, пане. – Что ты тут робишь? – Бач що, гляжу на свое точило, пане. Говорит как-то рассеянно – задумчиво, видимо, занятый какой-то своей мыслью. – И на що він той камінь зламав? Очевидно еще сам с собой размышляет он. – Не, кажить, добрий пане. На що ему тий камінь здався? – вдруг оживляется он. Вон бачите, все ізничив мадьяр. Все – і хату зламав, двірі зідрав, стропили повитягав. Подушки і ті забрав. Ничего у бідного хлопа не зісталось. Що під-зем заховав – і те знайшов. Сина на войну угнав, брата туди ж узяв. І на що він той камінь зламав? – неожиданно недоуменно заканчивает он. – Где же другие крестьяне из хутора? – Все поутекли. А кто оставсь, того мадьяри прогнали, щоб ми русским не пособляли. Кто где с малими детьми помирають (...). Предложил денег, отказался: – На що вони мене. Хиба що где купуеш. Нигде ништо нема. А мадьяри русські гроші побачуть – убьют.... Ох, і тяжко-ж без табаку" (Ропутов, 1914, с. 5).

Попри констатацію бідності, спустошення краю внаслідок військових дій, харків'яни звертали увагу на те, що можна запозичити з досвіду українців Східної Галичини, Австрії загалом, невід'ємною частиною якої були західноукраїнські землі.

Автор газети "Южный край", який друкувався під псевдонімом Журналіст, висловив сподівання, що "1915-й рік стане поворотним (...) моментом. Новий міський голова професор Д. І. Багалій, який досліджував протягом кількох років історію Харкова, його господарство у минулому і сьогодні має рушити рідне місто і на шляху його благоустрою, долучити його до тих невеличких культурних благ, якими вирізняються навіть маленькі міста Галичини (...) бо нам необхідно більше, ніж кому небудь іншому. Харків – центр. Майбутнє значення його величезне. Цьому стану рідного міста має відповідати його благоустрій" (Журналіст, 1915, с. 6).

Важливим важелем модернізації свого міста харківська еліта вважала вдосконалення системи освіти. Тож цілком не випадково її увагу привернув успішний досвід розвитку освіти рідною мовою в Галичині. У докладній статті "Боротьба за школу в Галичині" знаний місцевий публіцист Н. Турський зауважував: "У тому, що національність – не пусте слово, що вона може бути і була живим фактором історії, особливо показово переконає минула, – будемо вірити (...) боротьба за школу в Галиції". При цьому харків'янин посиляється на статтю про українців в Австро-Угорщині автора М. А. Славинського із журналу "Вестник Европы", яка завершувалася побажанням: "Те, чого вони досягнули в Австрії, не може бути втрачено в Росії". Харківський журналіст акцентує увагу на досягненнях освіти, що здійснюється рідною мовою населення, характеризує утиски української мови в Галичині і фактично окреслює бажану програму дій для регіону Слобідської України, яка має спиратися на українські учительські семінарії, початкові і середні школи. "Поганю

і безнадійною була б, звісно, та національна культура, яка мовчки терпіла б такі обмеження і погоджувалася тримати свій язик взаперті (...) Якщо відібрана у української інтелігенції область будівництва початкової державної школи, вона всі зусилля доклала до розвитку приватної ініціативи. Нею створені такі потужні організації, як "Просвіта", "Руське товариство педагогічне", "Учительська громада", і, нарешті, паралельний офіційній крайовій шкільній раді "Крайовий шкільний союз", свого роду "союз союзов". Культурна робота, здійснена цими організаціями, позитивно незчисленна. Скільки випущено видань рідною мовою, скільки відкрито шкіл, бібліотек (а при них кооперативів, гуртків, майстерень), безкоштовних або дуже дешевих гуртожитків для учнів! Скільки речей – "фургонний збір" давно знайомий галицьким русинам, причому призначається він на "рідну школу" (Турський, 1915, с. 4–5). Звертаємо увагу, що в тексті статті Н. Турський відтворює назви українською мовою та акцентує увагу на досвіді, який був вельми актуальним для Харкова тієї доби: необхідність посилення приватної ініціативи в шкільництві, методи нагромадження коштів.

Розвиток кооперації, що став актуальним для Харкова напередодні та особливо під час Першої світової війни, спонукав до ознайомлення населення із досвідом розвитку української кооперації в Галичині. У березні 1915 р. "Южный край" опублікував велику статтю І. Абрамова "Кооперація в Галичині". Автор докладно висвітлює динаміку українського кооперативного руху в 1900–1911 рр. щодо кількості товариств, їхніх членів, зростання поточних рахунків. У статті також простежено вплив кооперації на економіку, культуру, освіту населення Східної Галичини: "Кооперація внесла в ідеологію українського селянина абсолютно нові, невідомі раніше поняття: першою головною вимогою українського кооператора була своя школа, на своїй рідній мові, до неї були спрямовані його помисли, про неї він мріяв. І її здійснював. Але кооперація внесла в життя українських селян і свідомість, що їх світ не закінчується за межами рідного села. З'явилися широкі перспективи, – почалися розмови про промислову самостійність, про нові проблеми, – і в результаті виникають кооперативи для переробки молока, для виготовлення цементної черепиці, для продажу скота. Незадовго перед війною заговорили про заснування великого хімічного заводу. І тут пробивається думка, що тільки економічна самостійність здатна забезпечити нормальне життя народу і повести його правильним шляхом прогресу. Але попри все зроблене в цій області, подальша емансипація ще попереду. Можна лише побажати, щоби наші правлячі класи правильно оцінили загальнодержавну роль кооперативів і не чинили перешкод їх розвитку" (Абрамов, 1915, с. 9). За концептуальним підходом стаття І. Абрамова абсолютно суперечила брошурам Зубковського, Погодіна. Зубковський лише згадав про існування деяких установ господарського характеру, які створені були "русинською інтелігенцією", визнав, що стан речей для селян в плані отримання кредиту – дещо поліпшився (Зубковский, 1914, с. 41, 42). Але головні здобутки він убачав лише у сфері культури, не пов'язуючи її з кооперацією: школи, письменники (Зубковский, 1914, с. 28–39, 42). Головною тезою Погодіна було доведення виняткової бідності Галичини внаслідок австрійського правління, яке "чинило перепони будь-якому справжньому прогресу країни", що це регіон "відсталості або занепаду" (Погодин, 1915, с. 30, 31), звісно, без будь-якої згадки про кооперативи, динаміку змін на початку ХХ ст. Цей автор акцентував увагу на тому, що господарські проблеми "русского" населення покинула вирішувати влада

Російської імперії (Погодин, 1915, с. 29). Для порівняння, звертаємо увагу на книгу, підготовлену редакцією "Украинской жизни". У ній чітко була обґрунтована така думка: "Наведені вище дані рисують значну господарську відсталість Прикарпатської Русі, відсутність у ній інтенсивного господарського життя і господарського прогресу", але "розвиток її протягом останніх років відбувався доволі інтенсивно, щоби можна було вважати її господарське майбутнє забезпеченим. Наявність сприятливих природних умов і достатньо розвинена економічна самодіяльність населення, проявам якої австрійські суспільно-політичні умови не чинили перешкод – були доволі вагомими передумовами для оптимістичних висновків стосовно господарського майбутнього краю" (Галичина, Буковина, Угорская Русь, 1915, с. 169). Самостійність і творчість самого населення відігравали важливу роль (Галичина, Буковина, Угорская Русь, 1915, с. 157). Як бачимо, позиція газети "Южный край" збігалася із поглядами українських публіцистів.

### Дискусія і висновки

Населення Харкова на початку Першої світової війни мало дуже приблизні уявлення про Східну Галичину, Львів, особливості мови, культури, політичних устремлінь місцевого населення, зокрема українського. Попри підготовку владних кіл і провладних політичних груп до майбутньої війни, до приєднання Галичини, більшість харків'ян не мала певного уявлення про цей край. Найпоширеніші відомості, зокрема з підручника А. Турцевича, відкривали можливості для широкої інтерпретації питань приналежності Східної Галичини, маніпуляції масовою свідомістю мешканців імперії. Після вторгнення російських військ у Галичину виконували таку місію поширення брошур В. Зубковського, О. Погодіна, пропагандистських матеріалів, підготовлених штабом Південно-Західного фронту. Харківська еліта намагалася протиставити цьому підходу інше бачення, що, починаючи із серпня 1914 р., знайшло відображення в передових статтях газети "Южный край". Війна, попри цензурні утиски, розширила попит на інформацію та відкрила вікно можливостей більш відверто висловлюватися, спираючись на історичні паралелі, свідчення учасників війни. Накопичення й осмислення об'єктивного матеріалу про Східну Галичину зайняло певний час. Місцеві жителі отримували інформацію з дописів із фронту, статей кореспондентів газети, науково-популярних брошур, зокрема українських публіцистів.

Цілком природно спостерігалось розмаїття сприйняття Східної Галичини як "підкореної країни", "краю за межами Росії" (С. Сумцов), краю, що подібний до "нашої України" ("підросійської Малоросії"), "завойованої області", "знов приєднаної області", Закордонної Русі, Червоної Русі. Процес визначення статусу Східної Галичини тривав до кінця весни 1915 р., але він так і не набув якоїсь завершеності попри те, що його стимулювали вимоги з боку влади направляти в цей регіон поліцейських, чиновників, представників православного духовенства, медиків, інженерно-технічних працівників тощо.

Образ Східної Галичини відтворювався в публікаціях на шпальтах газети "Южный край", які охоплювали редакційні матеріали, повідомлення кореспондентів, огляди преси інших міст, листи та статті харків'ян – учасників бойових дій, інтерв'ю з особами, що відвідували Львів. Особливою інформативністю вирізнялися серії статей В. Унковського, М. Ропутова, А. Станкевича, з яких образ Східної Галичини постає доволі мозаїчним, насиченим величезними контрастами. На одному полюсі перебував яскравий, вражаючий Львів, на іншому – бідні, розорені війною села, інші населені пункти. Починаючи із січня

1915 р., газета вміщувала великі аналітичні статті про спорідненість українського населення підросійської України та Східної Галичини. Головним меседжем цих та інших публікацій було підкреслення тотожності між українцями, русинами, руськими, "нашими", тобто "підросійськими малоросіянами", що більшість галицького населення "формують етнографічно єдине ціле з населенням нашої України". Крім того, у Харкові вважали за необхідне скористатися досвідом українців Східної Галичини в царині розбудови системи народної освіти, кооперації, громадянського суспільства, поліпшення міського господарства.

**Джерела фінансування:** Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

### Список використаних джерел

- Абрамов, И. (1915, 1 березня). Кооперация в Галиции. *Южный край*, 9.
- Баладыженко, К. (1915). *Иллюстрированная история Галичины в кратких очерках*. Типография Бр. В. и И. Линник.
- Бахтурина, А. Ю. (2004). *Окраины российской империи: государственное управление и национальная политика в годы Первой мировой войны (1914–1917 гг.)*. РОССПЭН.
- Борьба с эпидемиями в Галиции (Беседа с В. В. Фавром). (1915, 22 квітня). *Южный край*, 6.
- В Галиции. (1914, 4 листопада). *Южный край*, 3, 4.
- В завоеванных областях. (1914, 30 листопада). *Южный край*, 4.
- Віднянський, С., & Мартинов, А. (2024). Тривала історія "Великої війни". *Український історичний журнал*, 4, 40–50. [https://doi.org/10.15407/uhj2024.04.040U1J\\_2024\\_4\\_4.pdf](https://doi.org/10.15407/uhj2024.04.040U1J_2024_4_4.pdf)
- Вільшанська, О. Л. (2004). Повсякденне життя населення України під час Першої світової війни. *Український історичний журнал*, 4, 56–70.
- Галичина, Буковина, Угорская Русь. (1915). Задруга. [https://archive.org/details/galichina\\_bukovina\\_ugorskaya\\_rus/page/228/model/2up](https://archive.org/details/galichina_bukovina_ugorskaya_rus/page/228/model/2up)
- Жердева, Ю. А., Сумбутова, Е. И., & Черкасова, М. В. (2021). Восприятие российской политики в Галиции в дневниках и мемуарах участников Первой мировой войны. *Научный диалог*, 8, 307–322. <https://cyberleninka.ru/article/n/vospriyatie-rossiyskoy-politiki-v-galitsii-v-dnevnikah-i-memuarah-uchastnikov-pervoy-mirovoy-voyny/viewer>
- Журналист. (1915, 1 січня). Вопросы дня. *Южный край*, 6.
- Заседание Харьковской городской Думы 9-го марта. (1915, 10 березня). *Южный край*, 4.
- За телами мужей-героев. (1914, 1 листопада). *Южный край*, 5.
- Зубковский, В. (1914). *Галиция. Краткий обзор географии, этнографии, истории и экономической жизни страны*. Типография "Мирный труд".
- Історія Львова. (2007). Т. 2. Центр Європи.
- Історія міста Харкова ХХ століття. (2004). Фоліо.
- Квятковский, А. (1914, 2 серпня). От Вены до Харькова (страдания русских больных). *Южный край*, 6.
- Клевеман, П. К. (2021). *Львів – забутий центр Європи*. Права людини.
- Ковбаса, В. М. (2021). Релігійна політика російської окупаційної влади в Галичині та Буковині. *Вісник ТНУ імені В.І. Вернадського. Сер.: Історичні науки*, 32, 3, 65–73. <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2021/3.10>
- Кучера, І., Гайналь, Т., & Даниляк Р. (2021). Соціально-економічне становище мешканців Східної Галичини під час російської окупації у роки Першої світової війни (1914–1917 рр.). *Грані*, 24, 11, 5–14 <https://doi.org/10.15421/1721112>
- Людина на війні. *Український соціум через призму Першої та Другої світових воєн*. (2023). Аріф.
- Местная хроника. (1914, 25 серпня). *Южный край*, 3.
- Местная хроника. (1914, 29 серпня). *Южный край*, 5.
- Местная хроника. (1914, 25 жовтня). *Южный край*, 1, 5.
- Местная хроника. (1914, 9 листопада). *Южный край*, 5.
- Местная хроника. (1914, 16 листопада). *Южный край*, 6.
- Местная хроника. (1915, 3 січня). *Южный край*, 6.
- Местная хроника. (1915, 20 квітня). *Южный край*, 3.
- Местная хроника. (1915, 24 квітня). *Южный край*, 6.
- На русском театре военных действий. (1914, 9 серпня). *Южный край*, 3.
- Обзор печати. (1915, 19 лютого). *Южный край*, 5.
- Передерко, В. П. (2007). *Галичина в політиці Російської імперії (1900–1914 рр.)*. [Дис. канд. іст. наук. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника]. [https://shron1.chtyvo.org.ua/Perederko\\_Vitalii/Halychyna\\_v\\_politytsi\\_Rosiiskoi\\_imperii\\_1900\\_-\\_1914\\_pp.pdf?PHPSESSID=ccsu3f453bh5vp53plf696c623](https://shron1.chtyvo.org.ua/Perederko_Vitalii/Halychyna_v_politytsi_Rosiiskoi_imperii_1900_-_1914_pp.pdf?PHPSESSID=ccsu3f453bh5vp53plf696c623)
- Перша світова війна і революції: вектори соціокультурних трансформацій. (2017). Кондор.
- Письма из армии. (1914, 23 вересня). *Южный край*, 5.
- Погодин, А. Л. (1915). *Зарубежная Русь*. П. П. Сойкин.
- Принципиальный вопрос (Галиция – Россия или "заграница"?). (1915, 12 квітня). *Южный край*, 7–8.
- Рекламні оголошення. (1914, 3 листопада). *Южный край*, 1.
- Ропутов, М. (1914, 28 листопада). В боевом походе. *Южный край*, 5.

- Россия и Галиция. (1914, 24 серпня). *Южный край*, 3.
- Станкевич, А. (1914, 29 листопада). Встречи. *Южный край*, 5.
- Стогов, Д. И. (2020). Украинский вопрос на страницах газеты "Южный край" (март-октябрь 1917 г.). *Русин*, 62, 73–87. <https://cyberleninka.ru/article/n/ukrainskiy-vopros-na-stranitsah-gazety-yuzhnyy-kray-mart-oktyabr-1917-g/viewer>
- Суляк, С. Г. (2016a). Галицкая Русь в российских неперіодических изданиях начального периода Первой мировой войны. *Русин*, 3, 45, 190–216. <https://cyberleninka.ru/article/n/galitskaya-rus-v-rossiyskih-neperiodicheskikh-izdaniyah-nachalnogo-perioda-pervoy-mirovoy-voyny/viewer>
- Суляк, С. Г. (2016b). Русины в воспоминаниях участников Великой войны. *Русин*, 2, 44, 73–92. <https://cyberleninka.ru/article/n/rusiny-v-vospominaniyah-uchastnikov-velikoy-voyny/viewer>
- Сумцов, Н. Ф. (1914, 8 вересня). С поля брани. *Южный край*, 3-4.
- Сумцов, Н. (1914, 23 вересня). С поля брани (Из писем сына, артиллерийского офицера действующей армии). *Южный край*, 5.
- Сумцов, Н. (1914, 14 грудня). Об улучшении русских курортов. *Южный край*, 5-6.
- Турский, Н. (1915, 16 січня). Борьба за школу в Галиции. *Южный край*, 4-5.
- Турцевич, А. (1913). *Русская история (в связи с историей Великого Княжества Литовского)*. Типография А. Г. Сыркина.
- Унковский, В. (1914, 1 жовтня). Военные записки врача. *Южный край*, 5.
- Унковский, В. (1914, 3 жовтня). Военные записки врача. *Южный край*, 5.
- Унковский, В. (1915, 28 січня). Военные записки врача. *Южный край*, 5.
- Хобста, А. (2023). Взаємовідносини між військовополоненими центральних країн і населенням України під час Першої світової війни. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*, 2(157), 62–66. <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2023.157.9>
- Чорний, Д. М. (2015). Велике місто в роки Першої світової війни: повсякденне життя Харкова і харків'ян. *Вісник Харківського національного ун-ту імені В. Н. Каразіна. Сер. Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки*, 20, 54–59. <https://periodicals.karazin.ua/ua/history/article/view/6017/5560>
- Чрезвычайное заседание городской думы. (1914, 26 серпня). *Южный край*, 5.
- Яринович, А. (1915). *Галичина в ее прошлом и настоящем*. Задруга.
- References**
- Abramov, I. (1915, March 1). Cooperation in Galicia. *Yuzhny Krai*, 9 [in Russian].
- Advertisements. (1914, November 3). *Yuzhny Krai*, 1 [in Russian].
- Bakhturina, A. Yu. (2004). *The outskirts of the Russian Empire: Government administration and national policy during the First World War (1914–1917)*. ROSSPEN [in Russian].
- Baladyzhenko, K. (1915). *An illustrated history of Galicia in brief sketches*. Br. V. and I. Lynnyk Printing House [in Russian].
- Behind the bodies of heroic husbands. (1914, November 1). *Yuzhny Krai*, 5 [in Russian].
- Chornyi, D. M. (2015). The City During the First World War: the Everyday Life of Kharkiv and Kharkiv Dwellers. V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin. Series: History of Ukraine. *Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences*, 20, 54–59 [in Ukrainian]. <https://periodicals.karazin.ua/ua/history/article/view/6017/5560>
- Combating epidemics in Galicia (Interview with V. V. Favr). (1915, April 22). *Yuzhny Krai*, 6 [in Russian].
- Extraordinary meeting of the City Duma. (1914, August 26). *Yuzhny Krai*, 5 [in Russian].
- Galicia, Bukovina, Hungarian Rus'. (1915). *Zadruga* [in Russian]. [https://archive.org/details/galichina\\_bukovina\\_ugorskaya\\_rus/page/228/mode/2up](https://archive.org/details/galichina_bukovina_ugorskaya_rus/page/228/mode/2up)
- History of Lviv. (2007). (Vol. 2). Center of Europe [in Ukrainian].
- History of the city of Kharkiv in the 20th century. (2004). Folio. [in Ukrainian]
- In Galicia. (1914, November 4). *Yuzhny Krai*, 3–4 [in Russian].
- In the occupied territories. (1914, November 30). *Yuzhny Krai*, 4 [in Russian].
- Journalist. (1915, January 1). Issues of the day. *Yuzhny Krai*, 6 [in Russian].
- Khobta, A. (2023). Relations Between Prisoners of War of the Central Countries and the Population of Ukraine During the First World War. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. History*, 2(157), 62–66 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2023.157.9>
- Kleveman, L. K. (2021). Lviv – The forgotten center of Europe. Human Rights [in Ukrainian].
- Kovbasa, V. M. (2021). Religious Policy of the Russian Occupation Authorities in Galicia and Bukovina. *Herald of the V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Historical Sciences*, 32(3), 65–73 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2021/3.10>
- Kuchera, I., Hainal, T., & Danyliak, R. (2021). Socio-economic Situation of the Inhabitants of Eastern Galicia During the Russian Occupation During the First World War (1914–1917). *Hrani*, 24(11), 5–14 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15421/1721112>
- Kvyatkovsky, A. (1914, August 2). From Vienna to Kharkiv (The suffering of Russian patients). *Yuzhny Krai*, 6 [in Russian].
- Letters from the army. (1914, September 23). *Yuzhny Krai*, 5 [in Russian].
- Local chronicle. (1914, August 25). *Yuzhny Krai*, 3 [in Russian].
- Local chronicle. (1914, August 29). *Yuzhny Krai*, 5 [in Russian].
- Local chronicle. (1914, November 16). *Yuzhny Krai*, 6 [in Russian].
- Local chronicle. (1914, November 9). *Yuzhny Krai*, 5 [in Russian].
- Local chronicle. (1914, October 25). *Yuzhny Krai*, 1, 5 [in Russian].
- Local chronicle. (1915, April 20). *Yuzhny Krai*, 3 [in Russian].
- Local chronicle. (1915, April 24). *Yuzhny Krai*, 6 [in Russian].
- Local chronicle. (1915, January 3). *Yuzhny Krai*, 6 [in Russian].
- Meeting of the Kharkiv City Duma on March 9. (1915, March 10). *Yuzhny Krai*, 4 [in Russian].
- On the Russian theater of war. (1914, August 9). *Yuzhny Krai*, 3 [in Russian].
- Perederko, V. P. (2007). *Galychyna in Russian Empire's Policy (1900–1914)* [Dissertation, candidate of historical sciences; Vasyly Stefanyk Precarpathian National University] [in Ukrainian]. [https://shron1.chtyvo.org.ua/Perederko\\_Vitalii/Halychyna\\_v\\_politytsi\\_Rosiskoi\\_imperii\\_1900\\_-\\_1914\\_pp.pdf?PHPSESSID=ccsu3f453bh5vp53plf696c623](https://shron1.chtyvo.org.ua/Perederko_Vitalii/Halychyna_v_politytsi_Rosiskoi_imperii_1900_-_1914_pp.pdf?PHPSESSID=ccsu3f453bh5vp53plf696c623)
- Pogodin, A. L. (1915). *Overseas Rus'*. P. P. Soykin [in Russian].
- Press review. (1915, February 19). *Yuzhny Krai*, 5 [in Russian].
- Roputov, M. (1914, November 28). On a military campaign. *Yuzhny Krai*, 5 [in Russian].
- Russia and Galicia. (1914, August 24). *Yuzhny Krai*, 3 [in Russian].
- Stankevich, A. (1914, November 29). Encounters. *Yuzhny Krai*, 5 [in Russian].
- Stogov, D. I. (2020). The "Ukrainian Question" in the Newspaper "Yuzhny Krai" (March–October 1917). *Rusyn*, 62, 73–87 [in Russian]. <https://cyberleninka.ru/article/n/ukrainskiy-vopros-na-stranitsah-gazety-yuzhnyy-kray-mart-oktyabr-1917-g/viewer>
- Sulyak, S. H. (2016a). Galician Rus' in Russian Non-periodicals During the Early Stages of WWI. *Rusyn*, 3(45), 190–216 [in Russian]. <https://cyberleninka.ru/article/n/galitskaya-rus-v-rossiyskih-neperiodicheskikh-izdaniyah-nachalnogo-perioda-pervoy-mirovoy-voyny/viewer>
- Sulyak, S. H. (2016b). Rusins in the Memoirs of the Participants of the Great War. *Rusyn*, 2(44), 73–92 [in Russian]. <https://cyberleninka.ru/article/n/rusiny-v-vospominaniyah-uchastnikov-velikoy-voyny/viewer>
- Sumtsov, N. (1914, December 14). On the improvement of Russian resorts. *Yuzhny Krai*, 5–6 [in Russian].
- Sumtsov, N. (1914, September 23). From the battlefield (From letters of a son, an artillery officer in the active army). *Yuzhny Krai*, 5 [in Russian].
- Sumtsov, N. F. (1914, September 8). From the battlefield. *Yuzhny Krai*, 3–4 [in Russian].
- The fundamental question (Galicia – Russia or "Abroad"?). (1915, April 12). *Yuzhny Krai*, 7–8.
- The human being at war: Ukrainian society through the lens of the First and Second World Wars. (2023). Ariy [in Ukrainian].
- Tursky, N. (1915, January 16). The fight for school in Galicia. *Yuzhny Krai*, 4–5 [in Russian].
- Turtsevich, A. (1913). *Russian History (in Relation to the History of the Grand Duchy of Lithuania)*. A. G. Syrkyn Printing House [in Russian].
- Unkovsky, V. (1914, October 1). Military notes of a doctor. *Yuzhny Krai*, 5 [in Russian].
- Unkovsky, V. (1914, October 3). Military notes of a doctor. *Yuzhny Krai*, 5 [in Russian].
- Unkovsky, V. (1915, January 28). Military notes of a doctor. *Yuzhny Krai*, 5 [in Russian].
- Vidnianskyi, S., & Martynov, A. (2024). The Long Time History of the "Great War". *Ukrainian Historical Journal*, 4, 40–50 [in Russian]. [https://doi.org/10.15407/uhj2024.04.040UIJ\\_2024\\_4\\_4.pdf](https://doi.org/10.15407/uhj2024.04.040UIJ_2024_4_4.pdf)
- Vilshanska, O. L. (2004). Everyday Life of the Population of Ukraine During the First World War. *Ukrainian Historical Journal*, 4, 56–70 [in Ukrainian].
- World War I and Revolutions: Vectors of Socio-cultural Transformations. (2017). Kondor [in Ukrainian].
- Yarinovich, A. (1915). *Galicia in its past and present*. Zadruga [in Russian].
- Zherdeva, Yu. A., Sumburova, E. I., & Cherkasova, M. V. (2021). Perception of Russian Politics in Galicia in Diaries and Memoirs of World War I Participants. *Scientific Dialogue*, 8, 307–322 [in Ukrainian]. <https://cyberleninka.ru/article/n/vospriyatie-rossiyskoy-politiki-v-galitsii-v-dnevnikah-i-memuarah-uchastnikov-pervoy-mirovoy-voyny/viewer>
- Zubkovsky, V. (1914). *Galicia: A brief overview of the geography, ethnography, history, and economic life of the region*. Mirny Trud Printing House [in Russian].

Отримано редакцією журналу / Received: 20.05.25  
Прорецензовано / Revised: 06.10.25  
Схвалено до друку / Accepted: 16.12.25

Dmytro CHORNYI, DSc (History), Prof.  
ORCID ID: 0000-0001-9149-9203  
e-mail: d.chorny@karazin.ua  
V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine

### LOOKING CLOSELY AT EASTERN GALICIA: THE REGION THROUGH KHARKIV RESIDENTS' EYES (AUGUST 1914 – JUNE 1915)

**Background.** *The relevance of the study is driven by the growing interest among scholars and the general public in the events of the First World War, the perception of the "Other" by residents of different regions, the issues of relations between the home front and the battlefield, and the need to counter the narratives of imperial historiography. The aim of the research is to identify the range of issues and texts related to the coverage and perception of Eastern Galicia by representatives of Kharkiv society in the context of contemporary views on the Western Ukrainian lands. The objective is to analyze the information about Eastern Galicia that was available to the people of Kharkiv and to determine the role of the Yuzhny Krai newspaper and non-periodical publications in presenting the problems of Eastern Galicia.*

**Methods.** *The study is based on the principles of historicism, objectivity, systematic approach, and comprehensiveness, combined with the application of methods such as concretization, generalization, systemic-structural analysis, and comparative analysis.*

**Results.** *Kharkiv society evolved from indifference to a heightened interest in a wide range of ethnographic, political, socio-economic, and cultural-historical issues related to Eastern Galicia. Articles by local journalists, university professors, municipal government figures, letters from soldiers, public lectures, and printed non-periodical publications created a comprehensive image of the region, highlighting the specifics of everyday life in rural Eastern Galicia and in Lviv. This perspective differed from the dominant imperial narratives, and the war, despite censorship restrictions, expanded both the demand for and access to information. The urgent issues faced by Kharkiv's local society played a significant role in shaping its particular view of Eastern Galicia.*

**Conclusions.** *During the specified period, the ambiguity of opinions regarding the status of Eastern Galicia, its socio-economic development, and the national composition of the population gradually shifted toward the perception of the region as a Ukrainian territory. The necessity of utilizing Galicia's experience in improving urban management, developing the public education system, cooperation, and civil society was actively promoted.*

**Keywords:** *Eastern Galicia, Kharkiv, Lviv, Ukrainians, war correspondents, civil society, cooperation, education.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.